

Keskustellaan vaan Maailmanpankista

Antti Helanterä (*Idäntutkimus* 4/2003) arvostelee *Idäntutkimuksen* artikkelissamme (Alanen & Nikula & Granberg & Kopoteva 2003) esitettyjä kan-toja Venäjän maataloudesta ja etenkin Maailmanpankin (MP) politiikasta.¹ Vastine on tervetullut, sillä MP:n politiikassa on paljon keskustelemisen aihetta. Artikkelissamme MP:n politiikkaa kuitenkin käsitellään – kuten Helanterä toteaa – vain “lä-hinnä lyhyessä johdannossa tarkoituksenaan taustoittaa Karjalan maaseudun eräiden piirteitten eritelyä”. Myönnämme myös, että emme erittele kaik-kia maatalouden alamäen syitä. Vaikka emme ole käsitelleet MP-konseption ja käytännössä toteute-tun maatalouspolitiikan eroja ja jännitteitä, väitän silti että MP:n suosittamalla politiikalla on ollut suo-raakin vaikutusta Venäjän maatalouteen. Ohjelman ja Venäjällä toteutetun politiikan ero kyllä käy tekstistämme ilmi, emmekä muutenkaan ole anta-neet väärää kuvaa Venäjän maatalouspolitiikasta.

Emme myöskään väitä, että Karjala olisi edus-tava osa Venäjän maataloudesta, mutta emme ole samaa mieltä Helanterän kanssa siitä, että “Venä-jän Karjalan perusteella ei pidä tehdä johtopäätök-siä Venäjän maatalouden ja elintarvikesektorin ti-lasta” (95). Tietenkin voidaan ja nimenomaan pi-tääkin tehdä, mutta yhteydessään muita alueita käsittelevään tutkimukseen ja Venäjää kokonaisuu-tena edustavaan tilastotietoon. Me emme olleet kuitenkaan siihen vielä valmiita yhden, vaikkakin

hedelmällisen kenttätyömatkan jälkeen. Pyrimme artikkelissamme sijoittamaan empiiriset tutkimus-tuloksemme tiettyyn Venäjän ja yleisemminkin maatalouden transition viitekehykseen, mutta omi-en havaintojemme yleistämisessä olimme koros-tetun varovaisia: pohdintamme pitäytyy hyvin pai-kallisella tasolla.

Siirtykäämme sitten varsinaiseen MP:n politii-kasta käytävään keskusteluun, siihen Helanterän kommentti tarjoaa monta kiinnostavaa tarttumakoh-taa.

1. Aluksi Helanterä (93) ikään kuin myöntää että esittämämme käsitys Maailman Pankin politiikas-ta perheviljelmäpolitiikkana on oikea, mutta sitten OECD:n vuonna 1998 julkaistuun raporttiin viita-ten kuitenkin kiistää sen: ”(t)arkoituksena ei siis ollut hajottaa kaikkia kolhooseja ja sovhooseja” (94). Jos haluamme käydä keskustelua MP:n teke-mistä suosituksista, silloin on parempi katsoa, mi-ten MP:n alkuperäiset suositukset on alun perin kir-joitettu – etenkin kun ne ovat helposti saatavilla: *Food and Agricultural Policy Reforms in the For-mer USSR* -agendassa (1993). Teksti siinäkin on kyllä ristiriitaista (kuten yleensäkin ei-tieteellisissä, tekijäorganisaatioiden ulkoisia ja sisäisiä pai-neita heijastelevissa kannanotoissa), mutta jokai-nen, joka tutustuu siihen avoimin silmin, havaitsee kyllä tässä asiakirjassa perheviljelmämielty-myksen ohella myös sen, että entisiä kolhooseja ja sovhooseja halutaan säilyttää ensisijaisesti väliaikaisi-na siirtymämuotoina tai muuttaa niiden rooli perin-pohjaisesti maataloustuotantoa harjoittavista yrityk-sistä pientuottajien tuki- ja palveluorganisaatioksi (ks. erit. ss. 70-83). Suurtuotannon väliaikainen

¹ Kiitän Jouko Nikulaa hyödyllisistä kommentteista ja stilistisestäkin avusta. Tekstin sisällöstä vas-taan kuitenkin itse.

säilyttäminen on siinä osa perheviljelmäpolitiikkaa, sen toteuttamisen väline.

MP on tehnyt paljon erehdyksiä, kuten sen omasa Rural Development Strategy -raportissakin (2000, 1), tunnustetaan: ”Alkuodotukset” reformien ”tuloksista” olivat ”liian optimistisia”, koska ”maatalouden transitioprosessi oli paljon monimutkaisempi kuin mitä sekä maat itse että kansainvälisen yhteisö alunperin osasi ennakoita pankki mukaan luettuna”. Tuloksena on ollut ”lisääntyviä sosiaalisia ongelmia” ja ”hälyttävää köyhyyden kasvua”, ja muutenkin ”alueen maaseututalous yhä ponnistelee mukautuakseen uusiin taloudellisiin realiteetteihin. Näistä syistä pankki katsoo tarpeelliseksi myös oman lähestymistapansa hienosyistämisen. Oma käsitykseni tästä on paljon radikaalimpi, itse asiassa sama kuin IFAD:illa. Sen 2. 2. 2. Maaseudun köyhyydenarviointi (”Assesment of Rural Poverty”) -raportin esipuheessa (2002, xiv) todetaan kriittisesti, että onnistunut maatalousreformi ”edellyttää paljon enemmän kuin maan ja muun omaisuuden yksityistämistä”. Tämä tarkoittaa, että MP:n politiikka on ollut ja on yhäkin liian kapea-alaista. MP-politiikan kapea-alaisuudella oli alusta lähtien vaikutuksensa myös Venäjän reformiin. Todellakin, kuten Helanteräkin toteaa puutteeksi, olisi pitänyt tehdä paljon enemmän, mm. toimivan luottojärjestelmän rakentamiseksi. Ja jotta perheviljelmäjärjestelmään ylipäätään olisi voitu siirtyä onnekaasti, olisi tarvittu myös monia muita institutionaalisia rakenteita (mm. neuvontaa, koulutusta) ja pientuotantoa tukevan infrastruktuurin (mm. tie- ja voimaverkkojen) rakentamista. Vaikka Maailmanpankin suosituksissa sivutaan näitä ongelmia, pääpaino niissä on markkinaliberalisaatiossa ja yksityistämisessä. Teknologisesti kehittyneen perheviljelmäjärjestelmän rakentaminen olisi paitsi erittäin monimutkaista myös äärimmäisen kallista. Parhaimmassakaan tapauksessa edes koneistamista ei ole mahdollista järjestää kuin pieneltä osin siirtämällä koneita kolhooseilta ja sovhooseilta pientiloille. Koneita oli neuvostotiloilla siihen liian vähän, ja ne vähätkin olivat pääsääntöisesti heikosti sopivia, traktoritkin liian järeitä. Hyvin kallis olisi ollut ja tulee olemaan uusien maatalous- ja

karjarakennusten rakentaminen. Vanha maatalousväestö ei ole oppinut (maatilalla itse työskennellen) pientilan viljelyyn eikä sen kouluttamistakaan ole pohdittu. Reformisuunnitelmasuosituksissa ei myöskään kyetty riittävästi erittelemään ruokaketjun eri yritystasojen välisiä suhteita. Syy- ja seuraussuhteet ovat todellakin monimutkaiset, kuten MP toteaa, paljon monimutkaisemmat kuin mitä MP:n suositusten ja niiden monetarististen painotusten perusteella voisi olettaa. Suosituksista löytää kyllä monen ongelman nimen, mutta kustannuksista ja eri osatekijöiden vuorovaikutuksesta sanotaan vähän, jos ollenkaan. Tässä ovat perussyöt (MP:n suositamien subventioiden lopettamisen ohella) sille, miksi reformi on johtanut entisen Neuvostoliiton ja keskisen Itä-Euroopan maissa tuotannon romahkamiseen. Reformi tuhosi paljon henkisiä ja aineellisia voimavaroja, mutta rakensi uusia erittäin vähän.

Venäjällä ja eräissä muissa IVY-maissa reformi on johtanut MP:n tutkijoiden omienkin asiantuntijoiden laskelmien mukaan myös tuottavuuden laskuun (ks. Lerman ym. 2003). Mutta johtuisiko se pelkästään siitä, että suurtilojen osa-omistajien omistusoikeudet Venäjällä eivät ole yhtä vahvoja kuin itäisessä Keski-Euroopassa, minkä vuoksi omaisuuden ja maan siirtäminen suurtiloilta pientiloille on ehkäisty. Tämä on ollut ja on yhä MP:n argumentaation päälinja, ja sama, minkä Helanterä esittää: ”siellä missä maanomistus on vapautettu ja osto ja myynti sallittu, maatalous on nousut jaloilleen” (95). Selitys on kuitenkin paljon monimutkaisempi. Tšekki, Slovakia, Unkari ja Viro ovat Euroopan neljä parasta maata, jos huomio on vain maatalouden tuottavuuden nousussa (ja kehitysmää Albania jätetään huomiotta). Kaikissa näissä maissa suurtuotannolla on edelleen merkittävä asema, ja siitäkin huolimatta että maiden hallitukset – Slovakia on rajatapaus – alunperin pyrkivät perheviljelmäjärjestelmään. Sen sijaan Latviassa ja Liettuassa kehitys on johtanut tuottavuuden laskuun aivan samoin kuin Venäjällä tai Ukrainassa, vaikka Latviassa ja Liettuassa MP:n preferoimat ”yksittäisten henkilöitten omistamat maatilat” (*individual farms*) ovat päässeet hallitsevaan asemaan (Ma-

cours & Swinnen 2002).”(Termiä *individual farms* käytetään, koska halutaan tehdä selvä ero *corporate farm* -tiloihin, eli lähinnä yhtiömuotoisiin maataloihin korostettaessa teoreettiselta kannalta niiden taloudellista erilaisuutta). Tulokset Latviassa ja Liettuassa ovat olleet hyvin huonoja siitä huolimatta, että juuri ne ovat noudattaneet maatalouden transitiopolitiikassaan MP:n suosituksia kaikkein uskollisimmin (Alanen 2004). Siis parhaat maat eivät ole hyviä siksi, että ne olisivat onnistuneet korvaamaan Latvian ja Liettuan tavoin suurtilat perheviljelmillä (*individual farms*), vaan siksi että ne eivät ole ponnistuksistaan huolimatta onnistuneet tässä pyrkimyksessään. Paradoksaalista, mutta helposti käsitettävistä syistä juuri perheviljelmäjärjestelmään siirtymisen epäonnistumisen vuoksi mm. Unkarissa ja Virossa on kyetty säilyttämään suurtilojen henkisiä ja aineellisia voimavaroja paremmin uuden maatalousjärjestelmän rakennustyön aineksina kuin perheviljelmäjärjestelmään siirtyneissä Latviassa ja Liettuassa. Tältä kannalta siis Baltian maiden keskinäinen vertailu (Alanen 2004) on hyvin hyödyllistä myös Venäjän kehityksen arvioimiselle. Venäjän ja eräiden muiden IVY-maiden ongelmat tarvitsevat silti lisäselitystä, onhan juuri suurtilojen sopeuttaminen markkinatalouteen ollut niissä vaikeampaa kuin Virossa ja keskeisessä Itä-Euroopassa. Ehkä juuri Venäjällä osaselitys onkin yksityistettyjen entisten neuvostotilojen osamistujärjestelmän jäykkyudessa, mutta tämä selitys ei riitä. Ehkä tilanne nyt on muuttumassa – tosin kansainvälisessä keskustelussa esitetään risiiritaisia kantoja jo siitäkin, onko Venäjän maataloudessa ylipäättään tapahtumassa mitään olennaisia muutoksia. Eräät keskeiset Maailmanpankin tutkijat (esim. Zvi Lerman) ovat erityisen pessimistisiä. Erityisen rohkealta tuntuukin Helanterän väittämä, jonka mukaan “Venäjän maatalouden kyky tuottaa annetuilla resursseilla elintarvikkeita (on) verrattomasti parempi kuin Neuvostoliiton vuosina” (95). Haluaisinpa todella täsmällisemmät perustelut!

2. Helanterän mukaan MP ei ole kuitenkaan vastuussa Venäjän tilanteesta. Niin – myönnetään kyllä, että kansalliset hallitukset tekivät kaikkialla pää-

tökset itse, ja että Venäjän maatalouden transitiopolitiikka jo neuvostokaudella aloitetusta viljelijäpolitiikasta ja kokonaisreformin radikaalista alusta (Jeltsinin resoluutio 29.12.1991) huolimatta muotoutui hyvin nopeasti erilaiseksi verrattuna itäiseen Keski-Eurooppaan. Tapahtumisen etenemisestä on käytettävissä Stephen K. Wegrenin hyvä historiikki (1998, 70-115). Hän on eräs parhaista – ja samalla MP:stä riippumaton – Venäjän maatalouden ja sen harjoittaman maatalouspolitiikan asiantuntijoista. Maatalouden transitiopolitiikkaan vaikuttivat – aivan artikkelimme mukaisesti sekä poliittiset: (“moraalinen imperatiivi” “kollektiivista työn organisointia”) että varsinaiset taloudelliset syyt (ibid, 112-113). MP:n ja IMF:n yksityistämissanoman Wegren pelkistää simppeleihin hokemaan: “kollektiivinen on paha, yksityinen on hyvää” (ibid, 113). Suurtilojen yksityistämispolitiikkaa vielä tärkeämmäksi kuitenkin osoittautui MP:n (jo maatalousreformisuosituksissaan) ja IMF:n yhdessä harjoittama painostus monetaristisen politiikan käyttöönottamiseksi myös maataloustuotannossa. Siksi subventioista tuli luopua ja muitakin valtion tukitoimia supistaa Wegren ibid, 113). Wegrenin mukaan “Venäjän uudistajat – läntisten organisaatioiden neuvomana – vakuuttivat, että voimavarojen virtauksen supistaminen maaseudulle pakottaisi farmeja sopeutumaan ja tulemaan tehokkaammiksi. “Valuttaa vähemmän on parempi -strategian vuoksi maatalous sai vähemmän voimavaroja.” MP ei harrastanut pelkkää akateemista keskustelua ja teknisluontoista (teknokraattista) neuvonantoa, vaan sillä oli selvästi ideologisesti painottunut ohjelma, jonka mukaiset suositukset se (yhteistyössä IMF:n kanssa) niputti myöntämiensä lainojen kanssa (ibid, 112-113). Siis, kyllä MP:llä oli oma, mahdollisesti jopa ratkaiseva vastuunsa tapahtumien kulkuun, ja nimenomaan harjoitetun hinta- ja tukipolitiikan välityksellä. Kehnojen tilarakennetta koskevien suositustenkaan (“toistaa amerikkalaiset maatalousinstituutiot” ibid, 113) vaikutusta ei pidä aliarvioida – vaikka niiden polkua ei sitten paljon seurattukaan.

3. En halua kiistellä siitä mielestäni teoreettiselta kannalta väärin asetetusta ongelmasta, onko pienvai suurtuotanto taloudellisesti tehokkaampaa (ks.

Alanen 1991). Muutenkin tuottavuus- (samoin kuin sato yms.) laskelmat transition yhä jatkuessa ovat kovin keinotekoisia. Ensinnäkin markkinatuotantoon sopeutuminen on vielä kesken, ja kun tuotanto siinä yhteydessä erikoistuu, teknologiset ehdot pien- ja suurtuotannolle muuttuvat. Toiseksi, osa nykyisistä yleistävistä johtopäätöksistä perustuu otantatietoihin, mutta ennen maatalouslaskelmia tällaiset päätelmät ovat hataralla pohjalla: maatalousyrittäjien rakenteesta ja jakautumisesta tiedetään aivan liian vähän, ja erityisesti se koskee IVY-maita. Kolmanneksi, myös paikalliset luonnonolot vaikuttavat siihen, mikä on ideaalinen yrityskoko: valtakunnalliset keskiarvot etenkin suurissa maissa ovat harhaanjohtavia. Tällä hetkellä eniten ja luotettavimpia laskelmia on tehty keskisestä Itä-Euroopasta, mutta niidenkin tulokset ovat hyvin ristiriitaisia (Fernandes 2002). Neljänneksi, nimenomaisesti Venäjällä pientuotantoa ja suurtuotantoa ei voida erottaa selkeästi toisistaan, sillä kuten Amelina (2000 ja 2001) on yksiselitteisesti osoittanut, palstaviljelmien tulot (ja varmasti myös tuotokset, hehtaarisadot jne.) vaihtelevat sen mukaan kuinka paljon niille valutetaan suurtiloilta resursseja. Suur- ja pientuotannon keskinäisyyden uudelleenmuotoutuminen on koko transition ajan ollut ja on yhä eräs Venäjän maatalouden kehitysdynamiikan avainelementteistä. Viidenneksi, maatalouden optimaalinen

yritysrakenne riippuu myöskin valtion ylläpitämästä institutionaalisesta tukijärjestelmästä, ja infrastruktuurista (Alanen 1991). Eräs MP:n suositusten ydinongelma onkin siinä, että niissä otetaan kantaa yli vuosisataiseen, ja tarpeettomaan keskusteluun suur- ja pientuotannon (“perheviljelyn”) paremmuudesta jälkimmäisen hyväksi.

4. Helanterä kirjoittaa: “(o)mien kokemusteni perusteella arvioisin, että Maailmanpankin asiantuntijat ovat hyvin perillä transitiomaitten maatalouden ongelmista”. Itse en ole yhtä luottavainen, en edes aina heidän laskelmiinsa (ks. Alanen 2004). En tällä tarkoita teknistä taitamattomuutta, väärentämistä yms., vaan sitä tapaa jolla tutkijat lähestyvät todellisuutta, ja tekevät siitä havaintoja. Asiantuntemus ja tieteellinen sekä poliittinen lähestymistapa (neoliberalismi tässä tapauksessa) nimittäin kietoutuvat vahvasti yhteen Maailmanpankin kaltaisten mahtavien instituutioiden tutkimusohjelmissä. Niille, jotka ehkä kysyvät, miten MP ja uusliberalismi ovat täten kytköksissä toisiinsa, suosittelem luettavaksi Marion Fourcade-Gourinchasin ja Sarah L. Babbinn artikkelia (2002), joka käsittelee “uusliberaalin uskomuksen elpymisestä”. Tosin siis MP:n omastakin piiristä nykyään kuuluu itsekritiikin ääniä, mutta itsekritiikki on yhä kovin pinnallista.

Lähteet

- Alanen & Nikula & Granberg & Kopoteva (2003), Monitoimisuutta ja palstaviljelyä – maaseudun sopeutuminen kapitalismiin Venäjän Karjalassa. – *Idäntutkimus* 2, 11-17.
- Alanen, I. (1991), *Miten teoretisoida maatalouden pientuotantoa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research; 81. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Alanen, I. (2004), The Transformation of Agricultural Systems in the Baltic Countries – Critique of the World Bank’s Concept. – *Mapping Rural problematics in Baltic Countries*. Ed. Alanen, I. Ashgate: Aldershot. Forthcoming.
- Amelina, M. (2000), Why Russian Peasants Remain in Collective Farms: A Household Perspective on Agricultural Restructuring. – *Post-Soviet Geography and Economics* 41: 7.
- Amelina, M. (2001), What Turns the Kolkhoz into a Firm? Regional Policies and the Elasticity of Budget Constraint. – *Rural Reform in Post-Soviet Russia*. Eds. David J. O’Brien ja Stephen K. Wegren. Woodrow Wilson Center Press: Baltimore, 264-297.
- Fernandes, J. (2002), The Common Agricultural Policy and EU Enlargement. Implications for Agricultural Production in the Central and East European Countries. – *Eastern European Economics* 40: 3.
- Fourcade G. M., & Babb S.L. (2002), The Rebirth of the Liberal Creed: Path to Neoliberalism in Four Countries. – *American Journal of Sociology* 108: 3.

- IFAD (2002) = *Assessment of Rural Poverty. Central and Eastern Europe and the Newly Independent States*. International Fund of Agricultural Development, Palombi.
- Lerman, Z, Kislev, Y., Kriss, A. & Bitoni, D. (2003), *Agricultural Output and productivity in Former Soviet Republics. – Economic Development and Culture Change* 51: 4.
- Macours, K ja J. F. M. Swinnen (2002), *Pattern of Agrarian Transition, Economic Development and Culture Change* 50: 2.
- Wegren, S. K. (1998), *Agriculture and the State in Soviet and Post-Soviet Russia*. University of Pittsburgh Press: Pittsburgh.
- The World Bank (1993) = *Food and Agricultural Policy Reforms in the Former USSR. An Agenda for the Transition (Country Department III: Europe and Central Asia Region, Studies of Economies in Transformation, Paper Number 1. The World Bank, Washington).*
- The World Bank (2000), *Rural Development Strategy, Eastern Europe and Central Asia*, (Authors Csaba, C. ja L.Tuck), Official Documents, World Bank Technological Paper 484.